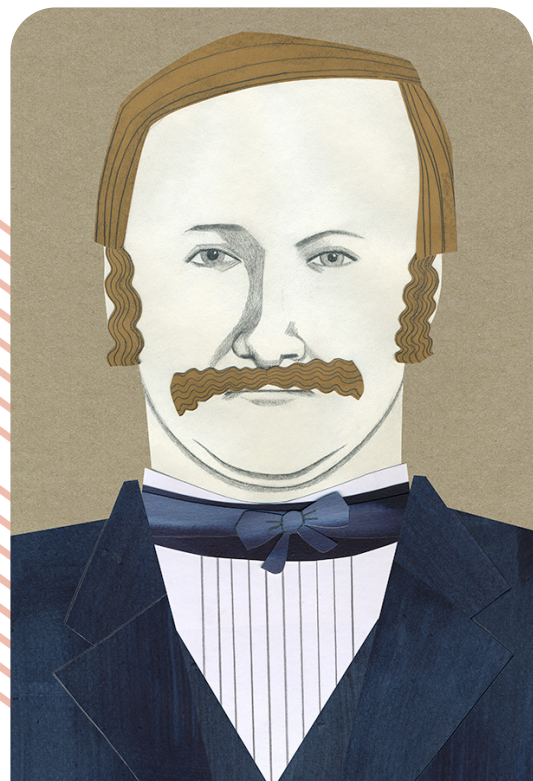

Adam Fredrik Grönhagen

Att dricka brunn

- Läs texten om Adam
- Läs därefter delar av Adams brev till sin mamma
- Titta på bilderna som finns från digitalt museum
- Svara på frågorna
- Genomför bildanalys

FRÄMJA HÄLSAN - DRICKA BRUNN

Brunnsgästen löjtnant Adam Fredric Grönhagen

Sommaren 1843 besöker löjtnant Adam Fredric Grönhagen Lannaskede brunn.

Han skriver till sin mor och berättar hur dagarna går med rutiner kring brunnsdrickningen, morgonbön, måltider, promenader i området, rekreation och umgänge med de andra brunnsgästerna.

Det här var ett nöje för de rikaste, men även andra personer drack brunn, bondfolket fick infinna sig tidig morgon mellan kl. 4-6 innan det var dags för herrskapsfolket mellan kl. 6-8. Sedan var det morgonbön för alla brunnsgäster oberoende av rang och social ställning. Om man inte deltog fick man betala böter som tillföll de fattiga i församlingen. Till att övervaka att uppsatt regelverk följdes valdes en så kallad brunnsfiskal bland gästerna, en syssla som hade tilldelats Adam Fredrik.

Adam Fredrik Grönhagen var född 1802, så han var inte helt ung vid sin vistelse på Lannaskede brunn. Han var 40 år och ogift och med tanke på hur han i brevet beskriver hur han røjde i parken för att inte vara sysslolös kan man anta att han hade god kondition och hälsa. Hans besök på brunnen kan snarare ha varit för vila och semester och kanske med hopp om att finna en blivande fru bland de andra gästerna, vilket han gjorde senare samma sommar, men inte på Lannaskede Brunn.

Samtidigt som Grönhagen var även stadsrådet och greve Mörner från Eksjö brunnsgäst. Han avporträtterat besöket i en oljemålning, som finns på Nordiska museet.

I museets samlingar finns en silverslev (JM 15884) daterad 1815 som ska komma från Lannaskede brunn. Vetlanda museum har en fin samling efter fotografen Nanny Ekström, hon har bl.a. dokumenterat Lannaskede brunn omkring år 1900.

Även om Grönhagens berättelse mestadels berättar om ett relativt trevligt sällskapsliv så var vattnets hälsobringande egenskaper viktiga i marknadsföringen av hälsobrunnen. Enligt ett reklamblad från 1890-talet kunde man få behandling för:

"magkatarr, magsår, tarmkatarr, reumatism, hjertlidande, ledåkommor, bleksot, blodbrist, underlivs-sjukdomar, hemorroider, bensår, skrofler, melankoli" m.fl.

I samma dokument uppges att brunnen brukade besökas av 800 kurgäster och av ca 80 sjuka som behandlades polykliniskt. Förutom brunnsdrickning erbjöds även olika typer av bad, så som gyttje-, tallbarrs- och Nauheimerbad. (Nauheimer är en kurort i Tyskland, med naturligt salta och kolsyrehaltiga mineralkällor. I Nauheimerbad försökte man på artificiell väg efterlikna ursprungskällan genom att tillsätta salter och kolsyra.) Även solbad förekom.

Brunnsdrickning och Lannaskede Brunn:

Den äldsta hälsobrunnen i Jönköpings län är Västerbrunn i Jönköping som uppmärksammades under det tidiga 1700-talet av provinsialläkare Jacob Sjöberg och ryktet om dess hälsobringande effekt spred sig snabbt.

Brunnen kallades då Lindedahl eller Lindahl. På 1730-talet skrev Sjöberg en rapport till Collegium Medicum (en läkarorganisation grundad på 1660-talet) där han beskrev surbrunnens alla läkande egenskaper på allt från skörbjugg, kvinnfolkstider (menstruation), magmaskar till gikt. Att dricka brunn, var dock inte bara en hälsokur utan det blev en del av tidens vila och nöjesliv.

En annan hälsobrunn med en intressant och väldokumenterad historia är Lannaskede brunn i Lannaskede socken, någon mil väster om Vetlanda. Enligt traditionen hittades källan av en piga år 1774 då hon var ute och vallade korna. Hon drack av vattnet vilket gjorde henne "yr och underlig".

Ryktet om källans egenskaper spred sig och den blev undersökt av "Assessoren och Provincialmedikus" det vi idag skulle kalla en slags överläkare i Jönköpings län, Anders Wåhlin, som fann att såväl källvattnet som gyttjan hade goda egenskaper och kunde främja många människors hälsa och välbefinnande. År 1777 lät ägaren på ett närliggande säteri röja kring källorna och uppföra ett lasarett på platsen. År 1781 fick man sedan privilegier att bedriva brunnsverksamhet. Verksamheten utvecklades och ett antal byggnader uppfördes för att kunna hysa de mera långväga brunnsгästerna. Enligt föreskrifterna skulle det bland annat finnas en brunnsdoktor som hade kontroll över vattenkvaliteten och gästernas hälsa.

Brunnsdrickningen gick till så här:

Först var det 4 så kallade brunnsdrickningar per dag sedan minskades det till 3 eller 2 och sedan i slutet av verksamheten var det endast 1 gång om dagen.

För att man skulle få ut det mesta av det järnhaltiga vattnets verkan så fanns det noggranna instruktioner om hur varmt vattnet skulle vara oftast behövde man värma vattnet. Först skulle vattnet ösas med en särskild brunnsösare så att det inte kom med något bottenslam.

Det fick inte vara någon grönaktig "järnhinna" i vattnet som man drack. Vattnet dracks i små glas eller muggar enligt läkarens ordination och man hade pipetter eller glaströr/sugrör för att inte tänderna skulle förstöras av vattnet.

Uppfattningen var att detta var nyttigt och för att locka fler besökare att dricka brunn så var det även vanligt att "gående dricka sin portion". Efter kvällsmaten så vandrade man tillsammans i lugn takt, detta kallades för "grötlunk" och ansågs vara bra enligt läkarna. Grötlunk förekom även i Lannaskede, men det var inte alltid till musik.

Det var viktigt med motion och läkare föreslog motionsrundor i form av promenader. Läkare markerade trädstammar i parken för att markera kortare och längre motions slingor.

Den egentliga behandlingen som brunnarna genomförde var bad och massage och på de brunnsorter som än idag finns kvar är det detta som oftast erbjuds.

Webblänk

<https://jonkopingslansmuseum.se/bloggportal/byggnadsvard/vasterbrunn-pa-sodra-munk-sjons-strand/>

En badsejour vid Lannaskede brunn år 1843

(Utdrag ur brev från Löjtnant Adam Fredric Grönhagen.)

Nedanstående beskrivning över badsocieteten, badlivet och nöjena vid Lannaskede brunn i Småland för hundra år sedan är skriven av en dåvarande brunngäst där, den unge löjtnanten, sedermera majoren vid Kalmar regemente *Adam Fredric Grönhagen*. Denne var, som även framgår av hans brev, en stor naturvän och framstående blomsterälskare. Så hade han på sin gård Hultsvik i Korsberga socken stora blomsteranläggningar, där även mycket sällsynta växter funnos. Han hade även en trädgårdsskola, på den tiden ej så vanligt, och ännu finnes i socknen en gammal trädgårdsarbetare, som »vet hur det skall vara, ty han har lärt det av majoren».

Det brev — en liten kulturbild — ur vilket nedanstående är hämtat, är skrivet av den unge löjtnanten till hans moder, överstelöjtnantskan Grönhagen på Brandsnäs i Östergötland.

Lannaskede 15 juli 1843.

— — — I söndags den 9:de hitkom jag efter en liten rutsch till Eksjö, där jag provat och passat min nya uniform. Av den värda brunssocieteten har jag blivit enhälligt vald till förtroendet att vara brunnsfiskal. Det är, att jag måste hava ett vaksamt öga på, att ingen av brunngästerna, varken hög eller låg, rik eller fattig, det täcka könet icke undantaget, icke i minsta

punkt brister i fullgörandet i de regler och statuter för gästernas eget bästa, som för brunnen en gång för alla blivit stadfästade, samt då någon felar genast uttaga böter, vilka tillfalla de fattiga i församlingen. Således pliktas 8 sk. banco, om någon icke in- finner sig till drickning kl. 6 f. m. i stora salongen. Lika mycket för den som kommer för sent till bönen, för uteblivande alldeles därifrån utan laga förfall pliktas 16 sk. banco. Den, som efter kl. 9 e. m. vistas utom brunnsområdet, pliktas 32 sk. banco.

Dr. Danielsson är badläkare, och badpredikant är en *pastor Wibling*. Emellan kl. 4—6 f. m. dricka bondfolket brunn, mellan 6—8 herrskaperna. Kl. 8 göres morgonbön av brunnspredikanten i salongen, dit alla, höga och låga, skola infinna sig vid vite. Kl. 10 drickes kaffe med vetebullar, skorpor och smörgåsar med persilja. Kl. 1 middagsmåltid, bestående av minst 4 delikata rätter. Kl. $\frac{1}{2}$ 8 aftonmåltid med 3 rätter, gröt och vinkallskål, fisk eller kött med grönsaker och kryddsill samt antingen pann- kaka eller sviskon. På f. m. bada herrskaperna, på e. m. bond- folket.

Hultenheim med fru och dotter, fröken *Cedercrantz*, friherrinnan *Spaldencreutz*, f. von Otter, major *Nordenskiöld* med fru, löjtnant *Grönhagen* utan fru,

prostinnan *Svensson*, fru *Drake* med döttrar, fru rådmanskan *Aschan*, fru *Wittlock*, löjtn. *Löwenadler*, major *Printzskiöld* med son, löjtn. *Rydingsvärd* med fru, f. *Falkenberg*, häradshövding *Rydbeck* och löjtn. *Stålhammar* Utom dessa är här en mängd brunnspatienter, halv- och fjerdedelshärskap, samt bondfolk.

Som jag icke har mer att företaga än de andra brunns-gästerna, d. v. s. rakt ingenting, och som Mamma vet jag har svårt vara sysslolös, så har jag företagit mig, att till brunns-gästernas stora belåtenhet och med tillhjälp av några brunnsdrickande bonddrängar verkställa några försköningar av detta ställe. Så äro bland tätaste buskgrupperna gjorda några större och mindre lövsalar, förenade med slingrande gångar och små bryggor över rännilar. Uppkvistning av träd, varigenom utsikten från promenadvägarna blivit gladare och friare. Så har jag, där det fordom varit en källare, anlagt en grotta, varifrån man mellan träden har en obeskrifligt vacker utsikt. En äldre fröken *Leijonhufvud* från *Sörmland*, ett lärt och vittert fruntimmer, visade mig den artighet, att med ett kaffekalas inviga den grotta jag till sällskapets förlustelse iordningställt, den kallades då efter mig för »Grönhagens grotta», och användes nu vid kaffekalas, då vädret är vackert.

Bland nöjen här hava vi att tacka statsrådet greve *Mörner* för de flesta. Nästan var afton gör han för oss en mängd förvånande kortkonster samt andra taskspel. Han berättar, att han under sin vistelse i *Stockholm* flere gånger blivit befalld till drottningen, enkom för att i denna del roa henne. Alla, höga och låga, äro förtjusta i denne man, så anspråkslös, men dock med så stor och sann förtjänst. Förmiddagarna tillbringas med drickning, spatserande fram och åter i de talrika gångarna, som äro sandade med fin skrivsand, samt med gungande på de här och där i parken utplanterade gungbräderna. Allmogen spelar käglor under trädens kronor. På e. m. hava fruntimmerna kaffekalas, i dag är det fru *Hultenheim*, som gör les honneurs. Ungdomarna roa sig med varjehanda. Så t. ex. när det en dag var vackert väder, tog jag 6—7 flickor med mig i en båt och rodde först genom ån och sedan ut i en sjö. Under färden trakterade jag mina gäster med konfekt.

På aftnarna är man mera hemma. Då samlas man i salongen, där musiceras på fortepiano, dansas, språkas, spelas Fortuna och dyl. På gårdsplanen i skuggan av de höga träden brukar ungdomen ibland kasta krans. De gamla se på de ungas lekar och bliva själva unga på nytt.»

Det är av intresse att få en inblick i badortslivet med dess enkla former i »den gamla, goda tiden». Enkelt och anspråkslöst tillbringade dessa medlemmar av framstående familjer sin badsejour, utan stora fester och tillställningar, och dock lyser det icke ett drag av verklig tillfredsställelse genom den unge löjtnantens skildring av det enkla badortslivet och hans eget favoritnöje, arbetet i naturens underbara värld, bland träd och blommor?

Tilläggas kan en liten episod från löjtnant Grönhagens friarefärd samma sommar till Schedingsnäs fideikommiss, ej långt från Vernamo. Då han, ridande på landsvägen, närmade sig målet för färden, började hästen plötsligt något halta. I tanke att någon liten sten fastnat i hoven, steg löjtnanten av för att undersöka saken. Döm om hans förvåning, då han i hoven fann inklämd — en slät guldring! Glad i hågen över detta lyckliga omen fortsatte friaren sin färd och fick vid framkomsten »ja». I ett synnerligen lyckligt äktenskap förenades han med *Hedvig Fredrika Lillienberg*, vilken han, den store blomstervännen, senare i brev till sin moder på Brandsnäs beskriver som »den vackraste av alla mina rosor».

Ringens, som den unge löjtnant Grönhagen fann i hästhoven på friarefärden, blev hans vigselring, som han bar till sin död.

UPPGIFT

Öva att använda digitalt museum

Här är en flaska som finns i Jönköpings läns museums samlingar:

- Läs beskrivningen
- Studera bilden på flaskan
- Svara på frågorna nedan

Beskrivning

Flaska av brunfärgat glas med kork och två fastklitrade etiketter. På den övre etiketten står skrivmaskintext: "Vatten som rinner från söder. BOTAR ALLA SJUKDOMAR. Småland 1924." På den undre etiketten finns överst handskreven text: "Annons. Smålands Allehanda 9 dec. 1924." Därunder står tryckt text: " 'Hamnedavatten'. Vid behov av Hamnedavatten vänd Eder med förtroende till undertecknad, som försänder vattnet på billigaste sätt. Rekvisitioner torde sändas under adressen: 'Wattenexport', Hamneda."

Flaska. Enligt accessionskatalogen 1924 beskrivs föremålet som: "Unergörande vatten, som 'rinner från söder'. Ölflaska och ölkork med bäckvatten." Flaskans proveniens anges som Småland, Sunnerbo härad, Hamneda socken, "Johannes i Lilläng". Givare är kaptenen Bror Kugelberg på Ekebergs gård i Jönköping.

I Hamneda bodde i början av 1900-talet en person som kallades Johannes i Lilläng, även kallad "Hamnedagubben" eller "Hamnedadoktorn". Han bodde på gården Lilläng i byn Björstorp, där Hamnedabäcken rinner i nordlig riktning. I äldre tiden ansågs att vatten som rinner mot norr besitter magiska egenskaper. I södern bor livet, det friska och goda, medan i norr håller döden, det sjuka och onda hus. Att dricka eller offra i vatten som rann från söder mot norr, betydde att man fick söderns egenskaper i sig. Johannes i Lilläng rekommenderade sina patienter att ta in vatten "en gång i ny och en gång i nedan." Så småningom satte myndigheterna stopp för Johannes verksamhet.

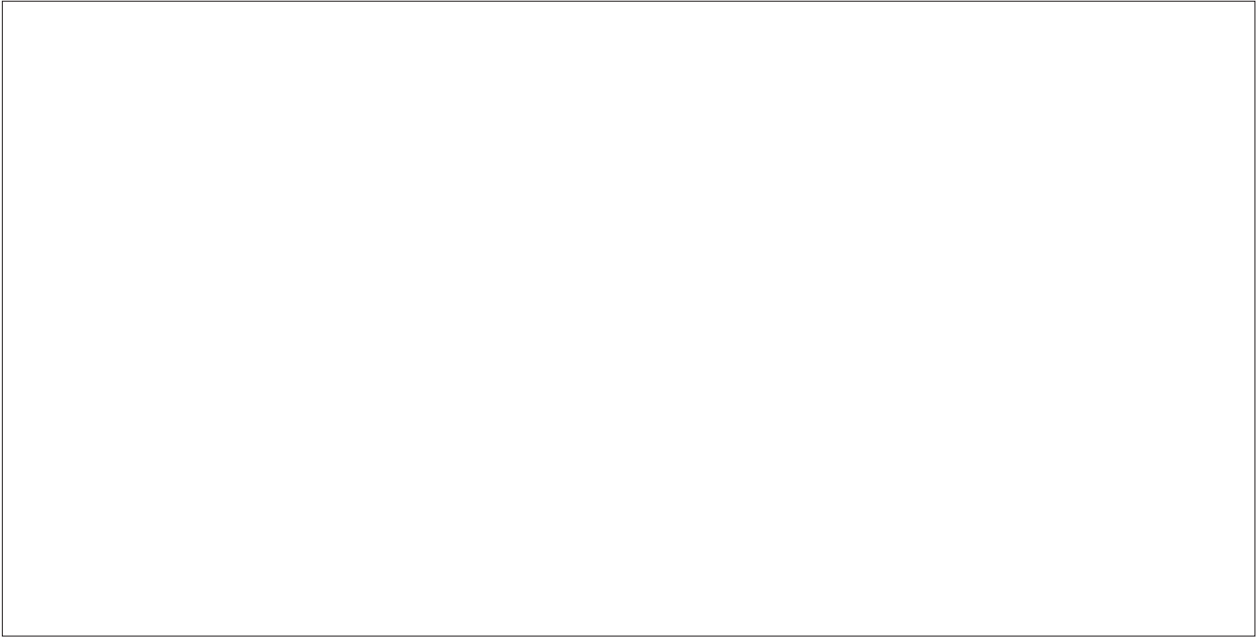
Frågor till texten:

1. I texten som berättar om Lannaskede brunn står det att källan i Lannaskede upptäcktes av en piga i slutet av 1700-talet som blev yr och underlig, varför tror du att denna berättelse fick spridning?

2. Källdrickningen var uppdelad för olika samhällsklasser – vilka källor stärker detta?

3. Vad är det som säljs på flaskan på bilden ovan?

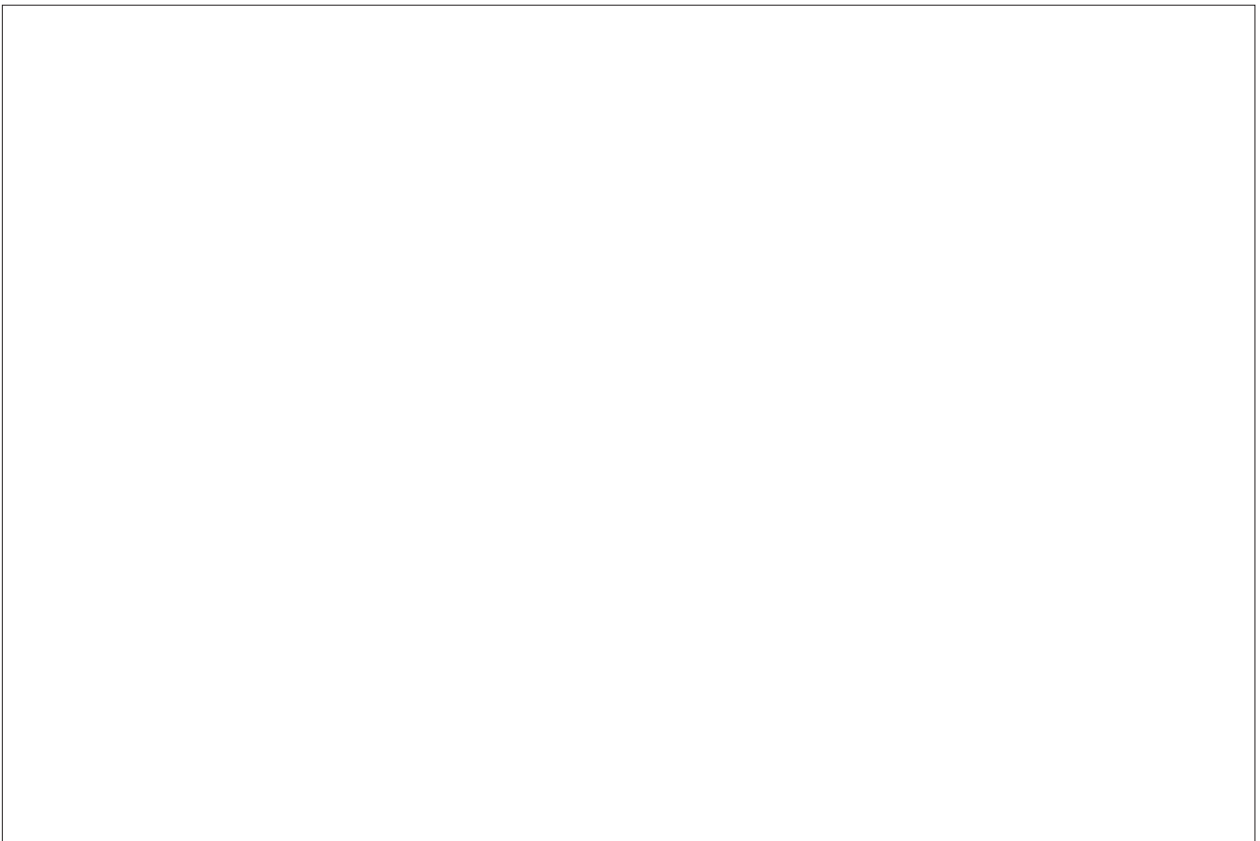
4. Hur lyckades detta vatten säljas?

5. Vilka källor är lämpliga för att besvara frågan om flaskan ovan?

6. Varför trodde man att vatten från olika källor kunde boka olika sjukdomar?

7. Ser vi något liknande idag? Ge förslag och utveckla svaret.

Läs följande blogginlägg:

[Webblänk](#)

<https://jonkopingslansmuseum.se/bloggportal/arkeologi/om-kallor-och-kuranstalten-villstad-brunn/>

8. Varför tror du att folk trodde att radioaktivt vatten var något nyttigt?

Länk till föremål på Digitalt museum på temat dricka brunn:

[Webblänk](#)

<https://digitaltmuseum.org/021028319820/flaska>

<https://digitaltmuseum.se/011015209467/lannaskede-brunn>

UPPGIFT

Att analysera bilder

Alla bilder berättar något, frågan är vad. Vissa bilder är reklambilder som vill få oss att konsumera något, en del informationsbilder som vill förklara något. En konstbild kan vilja få oss att känna något. Propagandabilder vill påverka dig att tycka på ett visst sätt och instruktionsbilder att göra något.

För att reda i detta så är det viktigt att kunna göra en bildanalys och vi börjar i tre steg:

1. Ta reda på fakta om bilden
2. Beskriv bilden
3. Tolka bilden och dess budskap

Lannaskede brunn.

Lannaskede brunn, Vetlanda. Hälsobrunnen. Restaurangen. 1913

Uppgift 1 – Vad ser du på bilden - innehåll

Här beskriver du vad du ser i bilden på ett så sakligt sätt som möjligt. Försök att inte lägga in några värderingar eller något du själv tycker.

1. Vad är det för typ av bild? (foto, målning, teckning, annan teknik?)

2. Vad ser du på bilden, beskriv så tydligt du kan utan att värdera?

3. Finns det människor på bilden? Vilka kläder har de? Vad gör de? Är det majoritet män eller kvinnor.

4. Vilken sysselsättning har de? Ger bilden information omkring detta och i sådana fall hur?

5. Vad tror du att människorna på bilden tillhör för samhällsklass? Är de exempelvis bönder, arbetare överklass eller medelklass? Är de från olika samhällsklasser?

6. Vad ser du för något i bakgrunden?

7. Vad är det för miljö på bilden? Hur ser du det?

8. Hur gammal tror du att bilden är? Från vilken tidsepok?

9. Vem har fotograferat bilden tror du?

Uppgift 2 - tolka bilden

Nu ska du kortfattat beskriva vad du tror händer i bilden, tänk fritt, vad associerar och tolkar du in i bilden. Vad i bilden får dig att tänka på detta sätt? Förklara varför.

1. Hur skulle du beskriva stämningen i bilden? Beskriv stämningen i bilden enligt dig.
Är den exempelvis: lugn, kaotisk, hotfull?

2. Vad händer i bilden tror du?

3. Varför tror du människorna i bilden gör som de gör?

4. Vad är det för regler och normer som verkar gälla för de människor du ser i bilden?

5. Vad säger bilden om hur samhället fungerar eller är uppbyggt på denna tid.
Vad i bilden får dig att dra denna slutsats?

Uppgift 3. Hur fungerar bilden som källa?

Tänk på att det förr var mycket krångligare att ta ett fotografi än nu för tiden. Fotografierna behövde framkallas och kopieras för att ett fotografi skulle kunna ses. Dessutom var de allra flesta kamerorna stora.

Vad som fotograferades av valdes ut annorlunda än i dag. Detsamma gäller för konstnärer som har målat en bild, där de behöver lång tid på sig och har kunnat förändra eller ställa samman ett motiv i förväg.

1. Vem har gjort bilden?

2. I vilket syfte kan bilden vara gjord?

3. Verkar bilden vara vinklad eller neutral?

4. Vilka andra källor skulle du vilja se för att kunna bevisa att bilden är trovärdig?

Arbeta vidare:

Öva att använda [Digitalt museum](#) genom att studera bilder.
Använd exempelvis sökord Lannaskede brun.
Ställ frågorna ovan till de bilder som du väljer ut.